

УДК 378.147+372.881.111.1

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Шиян Т.В., Айзікова Л.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті викладені підходи до визначення поняття культурної грамотності в документах провідних міжнародних організації та наукових дослідженнях. Основна увага присвячена аналізу підходів до формування культурної грамотності студентів немовних спеціальностей засобами дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням». Визначені завдання, які стоять перед викладачем англійської мови в сучасному університеті, та способи їх вирішення. Розроблено рекомендації щодо методів формування культурної грамотності засобами іноземної мови. Запропоновано критерії відбору навчальних матеріалів для розвитку всіх навичок мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: культурна грамотність, соціокультурна компетенція, міжкультурна комунікація, іноземна мова за професійним спрямуванням, аутентичні матеріали.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво та безпрецедентна мобільність людських ресурсів призвели до посилення взаємодії між представниками різних культур, які налагоджують економічні, соціальні, наукові тощо зв'язки між різними країнами. Намагання уникнути непорозумінь між учасниками міжкультурної взаємодії на тлі їхніх мовно-культурних розбіжностей спричинило необхідність переосмислення ролі мовної освіти, зокрема, англійської мови у системі фахової підготовки. Вивчення іноземної мови на немовних факультетах є складовою частиною професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Іноземна мова має великий освітній та виховний потенціал, а успішне оволодіння нею сприяє становленню конкурентоспроможних, мобільних, компетентних фахівців.

Сьогодні відбувається поступова зміна акценту з комунікативного підходу у викладанні англійської мови на міжкультурний. Якщо метою першого є формування комунікативної компетенції, то другий висуває на перший план формування міжкультурної комунікативної компетенції. Важливим елементом міжкультурної компетенції є культурна грамотність, яка має стратегічне значення для системи освіти, пов'язана з її цілями, змістом, технологічним забезпеченням. Грамотність є умовою соціального, культурного розвитку суспільства і надає можливість особистості брати участь у його економічному, культурному, політичному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з середини ХХ століття концепція «грамотність» стає об'єктом досліджень різних наукових галузей: психології, економіки, лінгвістики, соціології, антропології, філософії тощо [2; 3; 4]. Аналіз праць цих та інших дослідників засвідчує розуміння базової концепції грамотності як єдності трьох важливих компетенцій: читання, письмо, говоріння. Глобальні трансформації від індустріальної до інформаційної економіки обумовили ускладнення комунікації, а також появу нових форм читання, письма, передачі математичної інформації. Це, в свою чергу, ускладнило концепцію грамотності. В умовах, коли письмова комунікація стає домінуючою, друковані форми читання та письма замінюються цифровими, грамотність лю-

дини визначається вмінням правильно зрозуміти та передати зміст, значення, інформацію.

Грамотність визначається необхідною життєвою компетенцією в деклараціях провідних всесвітніх організації. Зокрема, у Всесвітній декларації ЮНЕСКО про освіту для всіх проголошується, що грамотність як така є необхідною навичкою та базисом для оволодіння всіма життєвими навичками [1].

У свою чергу, в Резолюції щодо оголошення десятиліття грамотності, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН, зазначається, що грамотність має надзвичайну важливість для набуття усіма дітьми, молоддю та дорослими найважливіших життєвих навичок, що забезпечують їх здатність протистояти життєвим викликам. Крім того, грамотність являє собою важливий крок у базовій освіті та є необхідним інструментом ефектively участі в житті суспільства [6].

Необхідність засвоєння базових знань, що співвідносяться з культурою мови, якою користуються у певному соціумі, є умовою для того, щоб орієнтуватися у ньому. Цей базовий обсяг знань визначається у роботі американського дослідника Е. Хірша терміном «культурна грамотність», яка є ключовою ідентифікацією приналежності особистості до єдиної соціокультурної спільноти і «робить їх власниками стандартного інструмента пізнання і комунікації» [4, с. 15]. Дослідник стверджує, що культурна грамотність базується на конкретних універсальних знаннях, якими мають оволодівати всі члени тієї чи іншої спільноти. Ці знання, які Е. Хірш називає «інтелектуальним капіталом людини», слугують для адекватного спілкування й охоплюють мовні, математичні, суспільні й політичні поняття, обізнаність з ключовими історичними подіями у світі тощо. Таким чином, культурну грамотність, згідно теорії Е. Хірша, складають знання, що пов'язані з умінням людини діяти в контексті культури та дають змогу формувати єдиний комунікативний простір цієї культури.

Вочевидь, формування культурної грамотності студентів немовних спеціальностей, є одним з пріоритетних напрямів у викладанні англійської мови, оскільки оволодіння культурним кодом і фоновими знаннями є запорукою успішної вза-

емодії майбутніх фахівців з іноземними партнерами під час ведення переговорів, зустрічей, листування, провадження ділової документації.

Метою цього дослідження є виокремлення основних підходів до формування культурної грамотності студентів немовних спеціальностей засобами дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням»

Виклад основного матеріалу. Навчальна дисципліна «Англійська мова за професійним спрямуванням» має прикладний характер, що розкривається у її змісті, який тісно пов'язаний із змістом інших предметів за спеціальністю, що, власне, і формують професійні компетенції майбутнього фахівця. Саме тому викладач англійської мови за професійним спрямуванням має бути обізнаним з навчальним планом і структурою навчального матеріалу, який засвоюють студенти, а також уявляти ситуації, у яких майбутній фахівець буде використовувати англійську мову. Все це стане у пригоді у процесі створення робочої програми з дисципліни, підбору ресурсів, матеріалів, а найголовніше, – відбору необхідних культурних референтів для засвоєння, які будуть становити фонові знання студентів і впливати на формування їхньої культурної грамотності.

Відповідно до конвенціонального тлумачення культурної грамотності, її основною складовою є вміння читати та розуміти експліцитні та імпліцитні маркери тексту. У зв'язку з тим, що кількість аудиторних годин скорочується з кожним роком, виникає проблема строгого відбору навчальних матеріалів, у тому числі спеціальних текстів для читання.

У сучасній методичній науці питання раціонального відбору навчального текстового матеріалу для іншомовного читання і формування відповідної компетенції студентів вищих навчальних закладів вирішується по-різному, в залежності від типів текстів і конкретних цілей роботи з ними. Втім, загальними вимогами до них є відповідність комунікативним, когнітивним та пізнавальним інтересам студентів, їхньому досвіду та рівню володіння мовою.

У контексті нашого дослідження в якості навчальних матеріалів ми пропонуємо відбирати професійно-орієнтовані або науково-популярні тексти з провідних англомовних видань. Відібраний навчальний фаховий текст має забезпечувати розвиток різних видів читання: пошукового, переглядового, ознайомлювального, вивчаючого. Саме такі види читання використовує фахівець у своїй професійній діяльності.

Відбір фахових навчальних текстів, таким чином, має враховувати професійну зацікавленість студентів та орієнтуватися на змістове наповнення матеріалу для читання. Цей критерій відбору враховує майбутні сфери діяльності спеціалістів (практичну та наукову), ситуації професійного спілкування та професійну тематику. Звідси, текст має бути насиченим термінологічними одиницями, характеризуватися жанровою репрезентативністю та змістовою доступністю.

Наступним необхідним критерієм відбору навчального тексту є його автентичність. Автентичним є текст, створений носіями мови, що відібраний з іншомовних джерел та не є спеціально адаптований. Такий текст відображає природне

мовне використання та не призначений для навчальних цілей. Зауважимо, що відібраний текст має відповідати сучасним лексичним та грама-тичним нормам англійської мови.

Критерій функціонально-стилістичного та жанрового співвіднесення означає можливість використання текстів як опори для усного спілкування за спеціальністю англійською мовою. Вдало підібраний за функціональним стилем текст може бути послідовно включений у інші види мовленнєвої діяльності студентів на занятті.

Не викликає заперечень той факт, що при вивченні спеціальної літератури велике значення має мотивація. Студенти будуть залюбки читати ті тексти, які задовольняють їхні пізнавальні потреби, відповідають їхнім комунікативним потребам та інтелектуальному рівню. У такому контексті треба враховувати той факт, що в університеті спеціалізація починається з другого або третього курсу, у той час як вивчення іноземної мови – з першого. Така розбіжність між строками спеціалізації та вивченням іноземної мови створює додаткові труднощі при відборі текстів по спеціальності і вимагає співпраці викладачів університету.

До того ж, мова сучасного професійного спілкування, як усного так і письмового, насичена ідіоматичними виразами. Разом із популярними піснями, приказками та прислів'ями, кліше та каламбурами, ідіоми підсилюють корпоративну культуру, мотивують та об'єднують професіоналів, які розуміють приховані месиджі за словами та декодують контекст.

Ігнорування ідіоматичних виразів та інших культурних відсилок обмежує можливість студентів будувати стосунки з іноземними партнерами, підтримувати діалог, розуміти нюанси та контексти у спілкуванні. Розуміння ідіоматичних виразів викликає труднощі, оскільки раніше вивчені лексичні одиниці, набувають іншого, образного значення. Іноді студентам не вистачає фонових знань про соціально-культурні реалії, цитати, кліше – все, що становить основу культурної грамотності. Наприклад, без фонових знань та імпліцитної інформації важко зрозуміти значення ідіоматичних виразів *golden handshake*, *glass ceiling*, *to make a cold call*, *in the red*, *win-win solution* або насолодитися гумором ситуації *Money talks..., but the only thing it told me was «Good bye»; Where there's smoke, there's fire.*

Засвоєння фонових знань та імпліцитної інформації є важливим елементом формування культурної грамотності, і відбувається завдяки розмаїттю вправ, спрямованих на розвиток рецептивних, репродуктивних та продуктивних вмінь студентів. Перша група включає вправи на співставлення, заповнення пропусків, хибні твердження; друга група спрямована на розвиток здатності пояснити значення ідіоми, проілюструвати ситуацію, розкрити контекст; третя група вправ спрямована на формування вправності, здатності використовувати ідіоми у говорінні та письмі.

Потужним джерелом формування культурної компетенції студентів під час вивчення англійської мови є використання аудіо- та відеоматеріалів, що ілюструють соціокультурні особливості комунікації як носіїв англійської мови, так і світової англомовної спільноти в цілому, включаючи мовну і мовленнєву специфіку діалектів

і акцентів, а також сприяють адаптації до індивідуальних мовних особливостей учасників комунікації. Застосування таких ресурсів дозволяє формувати та розвивати такі важливі з точки зору культурної грамотності комунікативні вміння, як передбачення змісту повідомлення, застосування своїх попередніх знань як бази для розуміння його змісту, контекстуальну здогадку про значення незнайомих мовних одиниць, розуміння ставлення мовця до предмету повідомлення чи розмови, інтерпретування інтонації, а також уміння вести записи під час сприйняття інформації на слух.

Важливою в контексті досліджуваної теми є проблема навчання навичкам ведення коротких дружніх бесід в широкому спектрі комунікативних ситуації, так званих «small talks», які входять в загальнонаціональну комунікативну компетенцію носіїв англійської мови [1, с. 118-119]. Засобами цього виду спілкування підтримуються важливі національно-культурні цінності, включаючи реалізацію потреби у спілкування без порушення приватності [5, с. 24]. Проявами культурної грамотності в процесі ведення короткої бесіди є уміння встановити контакт, повернути співрозмовника до себе, доречно обрати тему розмови, застосовувати прийоми активного слухання, уникати тем-табу, дотримуватись норм етикету.

Для формування навичок ведення короткої бесіди під час навчання іноземної мови студенти потребують оволодіння відповідними лексичними та граматичними засобами. До лексичних засобів належать знання необхідного словникового мінімуму з популярних у даному національно-культурному контексті тем: погода, спорт, родина, захоплення тощо, а також синонімічного ряду, що дозволяє варіювати короткі репліки типу *certainly, definitely, exactly, surely, indeed etc.* Серед граматичних засобів першочергове значен-

ня мають навички побудови питань різних типів, окличних речень? А також володіння та уміння варіювати популярними конструкціями функціональної мови: *Beautiful day, isn't it?; How about this weather?; Did you catch the news today?; I read in the paper today that...; Has it been a long week?; Have you worked here long?; Are you enjoying yourself?; Nice day to be outside, isn't it?* тощо. Формування перелічених навичок досягається шляхом виконання умовно-комунікативних та комунікативних вправ для моделювання короткої розмови в різних ситуаціях повсякденного та професійного спілкування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, культурна грамотність як невід'ємна складова міжкультурної комунікативної компетенції є необхідним інструментом ефективного функціонування особистості у всіх сферах життя сучасного глобалізованого суспільства, що визнається в деклараціях провідних всесвітніх організацій. Зважаючи на потужний освітній та виховний потенціал навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», формування культурної грамотності стає одним з пріоритетних завдань викладання англійської мови. Досягнення зазначеної мети можливе за умов ґрунтовного відбору змісту навчальних матеріалів та методів викладання, що забезпечать засвоєння необхідних фонових знань студентів і формування їхньої культурної грамотності. ґрунтовність та актуальність досліджуваної проблеми вимагає визначення подальших напрямів роботи над її розв'язанням, серед яких пріоритетними є розробка методик роботи з текстовими, аудіо- та відео матеріалами, що мають цінність для формування культурної грамотності, а також методів організації самостійної роботи студентів з розвитку їхньої міжкультурної комунікативної компетенції засобами іноземної мови.

Список літератури:

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Cambridge, U.K.: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2001. – 273 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf – Назва з екрану.
2. Cummins J. Literacy, Diversity, and Technology / J. Cummins, K. Brown, D. Sayers. – Pearson, Allyn and Bacon, 2007. – 280 p.
3. Dunn W. Public policy Analysis: An Introduction / W. Dunn. – Englewood Cliffs, 1994. – 419 p.
4. Hirsch E. D., Jr. Cultural Literacy. What every American needs to know / E. D. Hirsch, Jr. – N.Y., 1988. – 272 p.
5. Hofstede G. Culture's Consequences, revised edition, Beverly Hills, CA: Sage, 2000 – 598 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://us.sagepub.com/en-us/nam/cultures-consequences/book9710> – Назва з екрану.
6. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/56/572)] 56/116. United Nations Literacy Decade: education for all [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/pdf/un_decade_literacy/un_resolution.pdf – Назва з екрану.
7. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Final Report of the World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-28 April 2000. – Paris, 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf> – Назва з екрану.

Шиян Т.В., Айзикова Л.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ СРЕДСТВАМИ ДИСЦИПЛИНЫ «АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ПО ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ НАПРАВЛЕНИЮ»

Аннотация

В статье изложены подходы к определению понятия культурной грамотности в документах ведущих международных организаций и научных исследованиях. Основное внимание уделяется анализу подходов к формированию культурной грамотности студентов неязыковых специальностей средствами дисциплины «Английский язык по профессиональному направлению». Определяются задачи, стоящие перед преподавателем английского языка в современном университете, и способы их решения. Разработаны рекомендации относительно методов формирования культурной грамотности средствами иностранного языка. Предложены критерии отбора учебных материалов для развития всех навыков речевой деятельности.

Ключевые слова: культурная грамотность, социокультурная компетенция, межкультурная коммуникация, иностранный язык по профессиональному направлению, аутентичные материалы.

Shyian T.V., Aizikova L.V.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

FORMING CULTURAL LITERACY OF STUDENTS OF NONLANGUAGE SPECIALTIES BY MEANS OF THE DISCIPLINE «ENGLISH LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES»

Summary

The article reveals the approaches to the definition of the concept of cultural literacy in the papers of leading international organizations and scientific investigations. The authors analyze the approaches to the formation of cultural literacy of students of non-linguistic specialties by means of the discipline «English Language for Specific Purposes». They define the goals for modern university teachers and the ways for their achievement. The recommendations for the methods of cultural literacy formation by means of foreign language are developed. The criteria for teaching-learning materials for the development of every language skill are offered.

Keywords: cultural literacy, sociocultural competency, intercultural communication, Foreign Language for Specific Purposes, authentic materials.